

JUGOSLAVIJA: ZAŠTO I KAKO?

ZAŠTO? I KAKO SE
BAVITI JUGOSLAVIJOM?

DA LI U NAM
POTREBNE

STUDIJE
JUGOSLAVIJE!

UREDILI:

Ildiko Erdei

Branislav Dimitrijević

Tatomir Toroman

 MUZEJ
JUGOSLAVIJE

Treba zapaliti sve što može da gori.

Branko Miljković (Jugoslavija)

Na samom početku filma *Pet minuta raja* (1959), glavni junak kaže: „Nisam živeo dugo, ali sam živeo mnogo”. Reči junaka čuvenog filma izgovoren šezdeset godina posle nastanka filma, dvadeset šest godina pošto je Arbitražni komitet Evropske zajednice poznat kao Badinterova komisija utvrdio da jugoslovenska država više ne postoji, vraćaju nas na početak, odnosno 1. decembar 1918. godine, i njeno proglašenje. Tokom skoro sedam i po decenija dugog postojanja, jugoslovenska država prošla je kroz dva ključna i jasno definisana razdoblja – period postojanja kraljevine i period postojanja socijalističke Jugoslavije. Prolazeći kroz različite faze u svom društvenom, političkom i kulturnom razvoju (i kao kraljevina i kao socijalistička republika), baštineći tragično iskustvo Drugog svetskog rata i okupacije zemlje, jugoslovenska država predstavljala je značajan okvir za odrastanje brojnih generacija čiji predstavnici i dan-danas na vrlo različite načine referiraju na iskustvo života u „ovoj” ili „onoj” Jugoslaviji. Brojne „žive” rasprave koje se vode o pitanjima vezanim za postojanje jugoslovenske države, njen raspad i nasleđe, kako u okvirima naučne zajednice, tako i u okviru šire javnosti, medijima, koji više nego ikada ranije igraju značajnu ulogu u procesu konstruisanja sećanja na Jugoslaviju i njene simbole, na prostoru svih država naslednica Jugoslavije pa i u Republici Srbiji, ukazuju na potrebu da se sto godina od njenog nastanka govori i polemise o Jugoslaviji.

Upravo je to bio jedan od razloga koji je u jesen 2016. godine okupio nekoliko istraživača Jugoslavije¹ (Ana Petrov, Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, Dubravka Đurić, Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, Andrija Filipović, Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, Lada Stevanović, Etnografski institut SANU, Srđan Radović, Etnografski institut SANU, Srđan Atanasovski, Muzikološki institut SANU, Ana

¹ Afilijacija se navodi samo kod prvog pomena imena u tekstu.

Panić, Muzej Jugoslavije, Ivan Manojlović, Muzej Jugoslavije, Ivana Pantelić, Institut za savremenu istoriju, Sanja Petrović Todosijević, Institut za noviju istoriju Srbije) koji su se od ranije znali, saradujući na različitim projektima, ali i privatno se družeći, u okviru Centra za jugoslovenske studije, koji će sve do početka 2018. godine biti jedan od centara pod okriljem Fakulteta za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, da bi od januara 2018. godine nastavio da funkcioniše pod istim imenom, ali kao udruženje građana, kada mu se pridružila Stanislava Barać (Institut za književnost i umetnost).

Činjenica da su Centar za jugoslovenske studije osnovali istraživači koji su došli iz različitih sfera veoma širokog spektra društvenih nauka i humanistike, u samom je startu definisala Centar kao platformu za multidisciplinarno razmišljanje o Jugoslaviji koja se neće razmatrati isključivo kao „problem” koji pripada prošlosti, već kao tema od posebne važnosti za savremeni trenutak. U prvoj fazi postojanja Centra, odnosno u periodu u kome je Centar bio pod okriljem Fakulteta za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, glavna ideja saradnika Centra bila je da se jedna potpuno nova i za našu sredinu originalna platforma predstavi najpre u akademskoj sferi, pred „publikom” koja i sama aktivno učestvuje u procesu kreiranja znanja o Jugoslaviji, kao i znanja o postjugoslovenskom nasleđu. Centar za jugoslovenske studije predstavio se akademskoj zajednici tokom 2017. godine kroz: seriju predavanja, tematski broj časopisa *AM Journal of Art and Media Studies* (13/2017)² i međunarodnu radionicu *Space as a perspective for research of Yugoslavia / Prostor kao perspektiva za istraživanje Jugoslavije*. Centar je bio i jedan od organizatora predstavljanja zbornika radova *Stvaranje socijalističkog čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija* (Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli: 2017) u Narodnoj biblioteci Srbije 9. oktobra 2017. godine.³

Serija predavanja⁴ koja je održana u prostorijama Fakulteta za medije i komunikacije predstavljala je prvi „izlazak” Centra pred beogradsku publiku. Izlazak tematskog broja časopisa *AM Journal of Art and Media Studies* (13/2017) posebno je doprineo većoj vidljivosti, ne samo Centra već i tema kojima su sarad-

2 <https://fmkjournals.fmk.edu.rs/index.php/AM/issue/view/14>

3 Pored urednika Zbornika, Igora Dude (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli), na predstavljanju knjige govorili su: Ana Petrov, Srđan Radović i Ivana Dobrivojević (Institut za savremenu istoriju).

4 Sanja Petrović Todosijević, *Javnost i imovina šabačkih Jevreja i Jevreja iz Kladovskog transporta* (april 2017); Lada Stevanović, *Kako se gradila nacija: Konstruisanje jugoslovenstva na primeru časopisa Jugoslovenče u Kraljevini Jugoslaviji* (maj 2017); Srđan Atanasovski, *Masovna pesma u izgradnji jugoslovenskog socijalizma* (maj 2017).

nici Centra pokušali da se bave. Organizovanje dvodnevne međunarodne radionice pod nazivom *Space as a perspective for research of Yugoslavia*, koja je održana na Fakultetu za medije i komunikacije 7. i 8. oktobra 2017. godine u organizaciji Centra za jugoslovenske studije i Berlinskog centra za transnacionalno istraživanje granica (Border Crossings/Crossing Borders), a u okviru međunarodnog projekta Humbolt Univerziteta iz Berlina i Univerziteta u Beogradu pod nazivom *Grenzbeziehungen und – ueberschreitungen in und mit Suedo-steuropa*, podržanog od strane DAAD, mapiralo je Centar za jugoslovenske studije kao jednu od prepoznatljivih platformi ne samo u regionalnom, već i u evropskom okviru značajnom za dijalog o Jugoslaviji i njenom nasleđu.⁵

Od početka 2018. godine Centar za jugoslovenske studije nastavio je da radi kao udruženje građana. U narednom periodu jedan od glavnih ciljeva saradnika i saradnica bio je „izlazak” Centra iz isključivo akademske sfere u javni prostor, kako bi se značajne debate o istoriji Jugoslavije i postjugoslovenskom nasleđu povele na široj društvenoj platformi. Nova faza u radu i načinu funkcionisanja Centra predstavljena je 23. januara 2018. godine na gostovanju Cejusa u Institutu za noviju istoriju Srbije.⁶ „Iskoraku” Centra u javni prostor posebno je doprinela činjenica da se 2018. godine obeležavalo sto godina od nastan-

5 Tokom prvog radnog dana Radionice održana su dva panela (*Granice i poredak prostora u obe Jugoslavije, Postjugoslovenska pitanja*) u okviru kojih su se predstavili: Marko Zajc – Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana (Borders and administrative legacy), Lada Stevanović (Granice jugoslovenskog nacionalnog identiteta u Jugoslaviji), Milivoj Bešlin – Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd (Zajednica naroda i(li) republika i pokrajina: Specifičnosti jugoslovenskog federalističkog okvira), Petar Todorov – Univerzitet Ćirilo i Metodije, Skoplje (Creation of borders: demarcation between Yugoslavia and Albania in the Ohrid Lake area (1912–1928)), Kaja Širok – Muzej za novejšo zgodovino, Ljubljana (The *mobile* Adriatic borders. The story of the temporary border 1945/47), Elizabeta Georgijeva – Narodna biblioteka Detko Petrov, Dimitrovgrad (Knjiga bez granica. Biblioteke u kontekstu pomeranja granica. Srpsko-bugarsko iskustvo), Sanja Petrović Todosijević (Na proputovanju. Jevrejske izbeglice u Kraljevini Jugoslaviji 1933–1941), Ivana Pantelić (Mesto žene u revolucionarnim institucijama u Drugom svetskom ratu), Ruža Fotiadis – Humbolt Univerzitet, Berlin / Berlinski centar za transnacionalno istraživanje granica (*Opasni prijatelji, nevjerna braća* – bliskost i udaljenost u međunarodnim odnosima), Aleksandar Todosijević – Udruženje za društvenu istoriju – Euroclio, Beograd (Učenje istorije koja to još uvek nije). Tokom drugog radnog dana, u okviru panela *Postjugoslovenska pitanja i Jugoslovenske i postjugoslovenske konstelacije kulturnih prostora*, svoja istraživanja predstavili su: Srđan Atanasovski (Pesmarice i teritorija: uloga masovnog pevanja u ranoj socijalističkoj Jugoslaviji), Ana Petrov (Društvo bez teritorije: ponovno povezivanje Jugoslavije kroz jugoslovensku popularnu muziku) i Iva Kosmos – Inštitut za kulturne in spominske študije ZRC SAZU, Ljubljana (*Kada nismo bili periferija*: kritička nostalgija i jugoslovenski prostor u igrano-dokumentarnom filmu *Hjustone, imamo problem*).

6 O dotadašnjem, al i budućem radu Centra govorili su: Sanja Petrović Todosijević, Iva-

ka jugoslovenske države, kao i saznanje da važna godišnjica nije dobila značajno mesto u javnim debatama, ali i u okviru akademske zajednice.

Februara meseca 2018. godine počela je da se realizuje ranije dogovorena saradnja između Centra za jugoslovenske studije i Doma omladine Beograd, u vidu tribinskog programa, koja traje neprekidno dve godine.⁷ Tribinski program koji Cejus realizuje zajedno s Domom omladine Beograd najznačajnija je delatnost Centra od njegovog osnivanja do danas, jer je u prethodne dve godine uspeo da postane jedan od najposećenijih i najdinamičnijih tribinskih programa u Beogradu. Namera tribine da otvori „živu“ diskusiju i uspostavi dijalog između „profesionalnih“ poznavalaca Jugoslavije (iz oblasti istorije, etnologije/ antropologije, sociologije, muzikologije, filozofije, teorije književnosti, istorije umetnosti) i šire javnosti, pokazujući dokle se u promišljanju Jugoslavije stiglo, sto godina nakon njenog nastanka, u velikoj je meri sprovedena već u prvoj godini realizacije tribinskog programa. Tribinski program koji je realizovan tokom 2018. godine bio je posvećen stogodišnjici jugoslovenske države. U okviru Tribinskog programa *Sto godina od osnivanja Jugoslavije*⁸ realizovane su četiri tribine (*Stvaranje Jugoslovena*,⁹ *Srećan 8. mart!*¹⁰ *Raspad Jugoslavije*,¹¹ i *Sećanje na Jugoslaviju*¹²). Pored toga, održana su četiri predavanja (*Što je osta-*

na Pantelić, Lada Stevanović i Srđan Atanasovski.

7 Saradnja između Cejusa i Doma omladine Beograd nastaviće da se realizuje i u 2020. godini kroz tribinski program pod nazivom *Svakodnevni život i popularna kultura u Jugoslaviji* (urednica programa ispred Cejusa Ana Panić). Tribinski program realizuje se jednom mesečno u periodu od februara do decembra meseca (letnja pauza u periodu od juna do avgusta). Sve informacije o tribinskom programu, kao i audio-zapisi većine događaja koji su realizovani u okviru tribinskog programa mogu se pronaći na *Facebook* stranici Centra za jugoslovenske studije.

8 Urednica ispred Cejusa Sanja Petrović Todosijević.

9 Učesnice tribine: Stanislava Barać, Lada Stevanović, Sanja Petrović Todosijević; moderator: dr Srđan Atanasovski.

10 Učesnice tribine: Miroslava Malešević (Etnografski institut SANU), Ivana Pantelić, Ivana Dobrivojević, Jelena Milinković (Institut za književnost i umetnost); moderator: Lada Stevanović; gost: Hor *Naša pjesma*.

11 Učesnici tribine: Ivan Đorđević (Etnografski institut SANU), Vladimir Petrović (Institut za savremenu istoriju), Jovo Bakić (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu), Igor Štik (Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum); moderator: Sanja Petrović Todosijević.

12 Učesnici tribine: Srđan Milošević (Institut za noviju istoriju Srbije), Marija Đorđević (Univerzitet u Hildeshajmu), Emilija Mijić (Institut društvenih nauka), Ana Panić; moderator: Srđan Radović.

lo od Jugoslavije?¹³ *Život i smrt Dana mladosti i rokenrola*,¹⁴ *Kako se dizajnirao modernizam*¹⁵ i *Glasovi seksualne modernosti: povijest nedovršene dekriminalizacije homoseksualnosti u Jugoslaviji (1918–1977)*¹⁶). Završnicu tribinskog programa predstavljao je diskusioni forum pod nazivom *Sto godina od osnivanja Jugoslavije*.¹⁷ U okviru diskusionog foruma *Sto godina od osnivanja Jugoslavije* održani su: okrugli sto (*Radničko pitanje u socijalističkoj Jugoslaviji*¹⁸) i dva panela (*Modernizacija javnog prostora*,¹⁹ *Jugo-film*²⁰). Preko dvadeset profesionalnih istraživača Jugoslavije (istoričara, sociologa, filozofa, antropologa, istoričara umetnosti, politikologa, muzikologa, umetnika) bili su gosti Cejusa i Doma omladine Beograd tokom prve godine realizacije tribinskog programa, što je u velikoj meri doprinelo tome da Centar za jugoslovenske studije dobije kredibilitet značajne platforme za razmenu mišljenja o Jugoslaviji i njenom nasleđu. Tribinski program *Sto godina od osnivanja Jugoslavije* predstavljen je 9. marta 2018. godine u Kulturnom centru u Šapcu.²¹ Tokom 2018. godine Centar za jugoslovenske studije ostvario je saradnju i s Centrom za kulturnu dekontaminaciju, gde je 21. maja 2018. godine organizovan razgovor o knjizi grupe autora *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi* (Helsinški odbor za ljudska prava: 2017).²²

Saradnja između Centra za jugoslovenske studije i Doma omladine Beograd

13 Dragan Markovina (istoričar, publicist i političar iz Splita); moderator: Ivana Pantelić.

14 Miroslava Lukić Krstanović (Etnografski institut SANU); moderator: Ana Panić.

15 Ivan Manojlović; moderator: Ana Panić.

16 Franko Dota (Sveučilište u Rijeci); moderator: Srđan Radović.

17 Diskusioni forum *Sto godina od osnivanja Jugoslavije* je održan 4. decembra 2018. godine u Domu omladine Beograd.

18 Učesnici okruglog stola: Ivana Dobrivojević, Nada Novaković (Institut društvenih nauka), Goran Musić (Međunarodna konferencija za rad i društvenu istoriju); moderator: Srđan Atanasovski.

19 Učesnici panela: Jelica Jovanović (*Docomomo Srbija*), Goran Arčabić (Muzej grada Zagreba), Tatjana Karabegović (Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu); moderator: Ana Panić.

20 Učesnici panela: Marijana Stojčić (Centar za primenjenu istoriju), Doplenger (Boško Prostran/Isidora Ilić); moderator: Stanislava Barać.

21 Centar se predstavio tribinom *Stvaranje Jugoslovena* (učesnice tribine: Stanislava Barać, Lada Stevanović, Sanja Petrović Todosijević, Ildiko Erdei (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu); moderator: Srđan Atanasovski).

22 U razgovoru su učestvovali: Milivoj Bešlin, Ivana Pantelić, Vladimir Unkovski Korica (Univerzitet u Glazgovu), Sonja Biserko (Helsinški odbor za ljudska prava); moderator:

nastavila se i u 2019. godini kroz realizaciju tribinskog programa *Jugoslavija i emancipacija*.²³ Lada Stevanović, jedna od osnivača Cejusa i urednica tribinskog programa koji se realizuje u 2019. godini²⁴ opredelila se za jedan od najprovokativnijih okvira za razmišljanje o Jugoslaviji i njenom nasleđu. Definišući narativ tribinskog programa *Jugoslavija i emancipacija*, Lada Stevanović pošla je od onih aspekata koji ukazuju na trajnost, ali i dinamičnost društvenih i političkih promena u Jugoslaviji, ističući: „Kroz životni vek koji je trajao nešto duže od sedamdeset godina, Jugoslavija je menjala ne samo državna i društvena uređenja (Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, DF Jugoslavija, FNR Jugoslavija i SFR Jugoslavija), već je prolazila kroz brojne društvene procese koji su oblikovali i menjali svakodnevicu ljudi – bilo da je reč o mestu ili načinu na koji su stanovali, radili i obrazovali se (u detinjstvu ili odraslom dobu), ili da se radi o načinima na koji se provodilo slobodno vreme. Činjenica da je jugoslovenska država doživela krvavi kraj, kao i otvorena demonizacija i revizija jugoslovenske prošlosti koje su usledile, povod su za ciklus predavanja koja će publici ponuditi jedan mozaički pogled usmeren na modernizacijske i emancipatorske procese u Jugoslaviji”. Do septembra meseca 2019. godine, u okviru tribinskog programa *Jugoslavija i emancipacija* realizovano je pet predavanja (*Emancipacija i progres u YU umetnosti*,²⁵ *Anti(emancipacija) u ljubavnom romanu*,²⁶ *Čitate li postjugoslovensku književnost?*,²⁷ *Emancipacija udvoje*,²⁸ *O kratkoj istoriji solidarnosti i građanstva*²⁹) i razgovor o knjizi Maksa Bergholca (Univerzitet Konkordija, Montereal), *Nasilje kao generativna sila. Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici* (Buybook: 2018).³⁰

Centar za jugoslovenske studije i Dom omladine Beograd realizovaće tokom 2020. godine tribinski program pod nazivom *Svakodnevni život i popularna kul-*

23 Urednica ispred Cejusa Lada Stevanović.

24 Realizacija tribinskog programa *Jugoslavija i emancipacija* nije privedena kraju u trenutku pisanja teksta.

25 Miodrag Švakočić (Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum); moderator: Ana Panić.

26 Jelena Milinković; moderator: Stanislava Barać.

27 Tijana Matijević (Univerzitet u Jeni); moderator: Lada Stevanović.

28 Stanislava Barać; moderator: Srđan Radović

29 Jelena Vasiljević (Institut za filozofiju i društvenu teoriju); moderator: Srđan Radović.

30 Učesnici razgovora pored autora bili su: Olga Manojlović Pintar (Institut za noviju istoriju Srbije), Milovan Pisarri (Centar za primenjenu istoriju), Nataša Milićević (Institut za noviju istoriju Srbije); moderator: Sanja Petrović Todosijević.

tura u Jugoslaviji, koji bi po rečima Ane Panić, jedne od osnivača Cejusa i urednice programa, trebalo da se osvrne na: „proučavanje svakodnevnog života” u Jugoslaviji, jer upravo jugoslovenska svakodnevica „poslednjih decenija doživljava procvat u svetu, i sve je češća tema i u domaćoj historiografiji”. Ana Panić naglašava: „Činjenica je, međutim, i da skoro tri decenije nakon raspada Jugoslavije, pozitivne istraživačke ocene pojedinih aspekata svakodnevnog, društvenog i kulturnog života u socijalističkoj Jugoslaviji i dalje dobijaju negativnu ‘etiketu’ u javnom diskursu, a da se, s druge strane, romantizuju drugi periodi jugoslovenske istorije, poput perioda Kraljevine. Negiranje jugoslovenskog i socijalističkog iskustva znači odricanje od emancipatorskih učinaka i svih onih neospornih uspeha te zemlje poput modernizacije, industrijalizacije i urbanizacije. Insistiranje na uspešnim emancipatorskim ishodima ne podrazumeva oblikovanje i promovisanje nostalgичne, neproblematične slike socijalističkog društva, jer se isticanjem pozitivnih ne poriče postojanje i negativnih aspekata. Kraj socijalizma u slučaju SFRJ poklopio se sa slomom zajedničke države, zbog čega je postsocijalističku nostalgiju nemoguće odvojiti od nostalgije za uništenom državom i potpuno razorenim, ili bar drastično promenjenim načinom života čije su negativne posledice osetili svi”.

Baveći se temama koje zadiru u pitanja politike i prakse života u jugoslovenskoj državi i „posle nje”, (identitet, praznike, simbole, obrazovnu politiku, kulturnu politiku, umetničko stvaralaštvo, mapiranje javnog prostora, popularnu kulturu, raspad Jugoslavije, sećanje na Jugoslaviju, jugoslovensko nasleđe), Centar za jugoslovenske studije kao aktivna i živa platforma za razmišljanje nije ostao ravnodušan na mnoge značajne javne inicijative. Zbog toga su saradnici Centra za jugoslovenske studije podržali: Združenu akciju *Krov nad glavom*, inicijativu za obnovu Memorijalnog kompleksa *Boško Buha*, otvaranje Radničkog muzeja Trudbenik, koncert Tršćanskog partizanskog hora *Pinko Tomažič*, zalažući se pre svega za jačanje ideja antifašizma, socijalne pravde i solidarnosti u društvu.

IMPRESUM

Izdavač:

Muzej Jugoslavije, Beograd

Za izdavača:

Neda Knežević

Urednici zbornika:

Ildiko Erdei

Branislav Dimitrijević

Tatomir Toroman

Koordinatorica izdavačke delatnosti:

Aleksandra Momčilović Jovanović

Redakcija Muzeja Jugoslavije:

Ljubinka Trgovčević-Mitrović

Milena Dragičević Šešić

Radmila Radić

Milan Ristović

Recenzenti:

Ljubinka Trgovčević-Mitrović

Nikola Krstović

Lektura i korektura:

Miljana Čopa

Prevod s engleskog:

Mirjana Adašević

Prevod sa slovenačkog:

Iva Živković

Dizajn, prelom i priprema za štampu:

Dragana Krtinić

Štampa:

DMD Štamparija, Beograd

Tiraž: 300

Beograd, 2019.